

A KORAI KOMMUNIKÁCIÓ FEJLŐDÉSE

Régóta izgatja a kutatókat, hogy a biológiai, a pszichés és a környezeti feltételek milyen arányban és hogyan befolyásolhatják fejlődésünket. A kutatástörténet bizonyítékai szerint a nyelvelsajátítási elméletek hol a környezet, hol a velünk születettség, hol egy belső kognitív valóság dominanciáját hangsúlyozták.

1. rész

A mai – még korántsem konszenzusos felfogás – a környezet szerepét túlhangsúlyozó tanuláslélektani értelmezéstől, a környezetet teljesen negligáló, a velünk születettséget (*nativizmus*) túlhangsúlyozó generatív felfogáson keresztül jutott el, egy interakcionista, belső kognitív valóságot is feltételező értelmezéshez. Az ebből kifejlődő kulturális interakcionista koncepció, ötvözve az eddigi elméleteket (tanulás, örökleteség kogníció), a kulturális beágyazottság szerepét emelte ki. Ez a megközelítés már nem pusztán a „nyelvre” fókuszál, hanem a „nyelvhasználóra” is, aki különböző kommunikatív szándékait különféle nyelvi szerkezetekkel fejezi ki. Olyanokkal, amelyek az adott nyelvhasználó csoport kultúrájába illeszkedve kommunikációs szándékainak leginkább megfelelnek.

A nyelven keresztül történő kommunikáció, a nyelvhasználat sajátosan human tevékenység. Ritkán töprengünk rajta, magától értetődőnek tartjuk, hiszen mindennapi tapasztalataink azt mutatják, hogy ez a kompetenciánk születésünktől, több lépcsőn keresztül, fokozatosan alakul ki három éves korunkra. Ekkorra már a nyelvi csatorna válik a felszólítás, a kifejezés, az információszerezés, az ismeretátadás, a kapcsolattartás, azaz a kommunikáció legfőbb formájává.

A tipikus fejlődésű háromévesek már

akadálymentesen, folyamatosan képesek a beszélt nyelvi csatornán keresztül, közel ezer szavas aktív szókinccsel, három-négy szavas szó szerkezetekkel szükségleteik, érzelmeik, állapotuk, gondolataik kifejezésére, a környezetiükkel való kapcsolattartásra. Mindez azt jelenti, hogy elsajátították azt a kommunikációs eszközt, amelyen keresztül lehetővé válik számukra a szituációtól független, pusztán nyelvi impulzusok alapján történő megértés (észlelés, értés) és megértetés (produkció), azaz képesek a hozzájuk intézett beszélt nyelvnek megfelelő jelentést tulajdonítani, és az anyanyelv szabályainak és céljaiknak megfelelő értelmes közléseket is létrehozni.

Így alkotják meg, három évnyi fejlődés eredményeként, azt a „második világot”, a nyelvi reprezentáció világát, amely lehetővé teszi számukra, hogy a valós első világról, ennek az agyban lévő, mentális rendszernek a segítségével, a szavak közvetítőerején keresztül kommunikáljanak.

A környezettel való eddigi (főleg nonverbális csatornán zajló) korai kommunikációs kapcsolattartási formák mellett megtanulják, hogy a gondozószeméllyel való kapcsolatukban egyre inkább a szóbeli kommunikációra terelődik a hangsúly. Biztonságérzetüket hároméves életkorukra már nemcsak a testi érintés, simogatás, ölelés, az anya személyének közelsége teremtheti meg, hanem ennek a

beszélt nyelven keresztül történő beválthatósága, a beszéd, mint „cselekvés” is. Érzékelik, hogy a kimondott szónak cselekvési ereje van, a biztonságérzetüket a szóbeli csatornán keresztül történő információ is átélhetővé teheti. A „szereitek”, ez a nyolc beszédhangból felépülő hangsor, hasonlóan kellemes érzetet kelthet, mint maga a konkrét szeretetteljes ölelés vagy simogatás, ezzel szemben, a „nem szeretlek” hangsor valódi fájdalmat, az eltaszítottság érzését hívhatja elő a gyermekben.

Az egészséges testi, lelki és értelmi fejlődést a biztonságot, szeretet nyújtó környezet alapozza meg. Az első életévben az anyai gondoskodás, a csecsemő jelzéseire érzékenyen reagáló magatartás megteremti az alapvető bizalmat a gondozó személye és a környezet iránt. Ez a kialakult érzelmi biztonság, a bizalom, a lehető legjobb készütség az ismeretek, a tapasztalatok, az információk befogadására, feldolgozására, tehát a gyermek fejlődésének támogatására. Az ilyen környezet nyitott a magzat, az újszülött, a csecsemő, a kisgyermek kommunikációs jelzéseire észlelésére, felfogására, értelmezésére: a magzatyelvre, az újszülött sírására, hangadásra, nevetésre, gagyogásra, rámutatásra, a kilenc hónapos kor körül megjelenő *előszavak* (úgynevezett protoszavak) és az egyéves korban kialakuló valódi, már tényleges jelentéssel bíró mondatértékű *szavak* (holofrázisok) észlelésére. Az anya a jelzéseket értelmezi, levonja belőlük a szituációnak, a tapasztalatainak megfelelő következtetéseit. Így tanulja meg, hogy az aktuális kommunikatív üzenetnek milyen, általa feltételezett szándéka lehet. Egyre sikeresebb lesz az újszülött, a csecsemő éhségének, kellemetlenség érzetének vagy unalmának egyaránt sírásban történő kifejezésére adott „cselekvéses” válaszokban: akkor eteti, ha éhes, akkor nyugtatja, ha nyugtalan, akkor játszik vele, ha a baba unatkozik, és akkor teszi tisztába, ha az valóban szükséges. A „vélt” kommunikációs szándék egyre sikeresebb felismerése olyan „társas játék”, amelynek szabályait közösen, egymásra figyelve alakítják ki. Ha mindenki eléri eredeti szándékát, akkor a csecsemő (akinek fájós hasára a mamája nem „ráet”, hanem sírásából kikövetkeztette a fájdalmát megszünteti) és az anyja (aki a „jó anya” érzet birtokába juthat, ha csecsemője már nem sír, sőt kiegyensúlyozot-

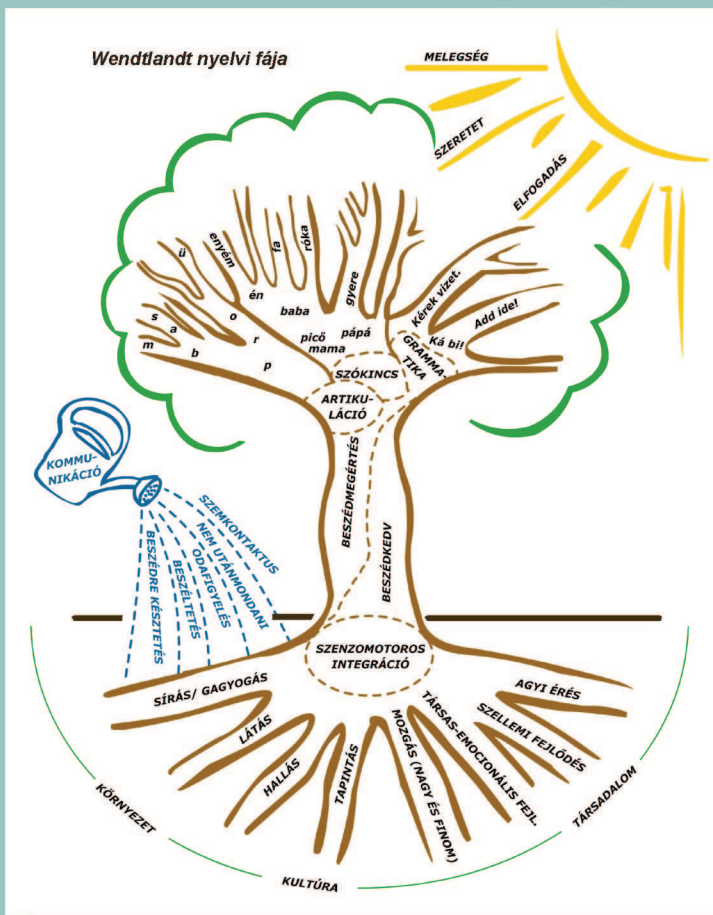
tá válik!) is megnyugszik. Ez sikeres kommunikáció, hiszen mindkét fél szándékainak megfelelő cselekvéses válaszokat tudott kiváltani, ez egymásra találást, harmonikus kapcsolatot eredményezett. Még nem is beszél a csecsemő, de már képes az akadálymentes kommunikálásra, mert a környezete

gerek sokasága, hiszen ezt a méhen belüli életben már hónapokon keresztül érzekelte, észlelte, ezekre különböző „kommunikációs” válaszokat is adott. Ezért hathat megnyugtatóan az anyai szív dobbanása, a magzati korban rendszeresen hallgatott zene vagy mese az újszülötthez, csecsemőre. Az anyanyelv hangzórendszere, dallama, ritmusa anyai beszéden keresztül ismerősen cseng. Ez teszi lehetővé azt a „csodának” tűnő képességét is, hogy egy-két hetes újszülöttek biztonsággal ismerik fel, ha nem az anyanyelvükön szólnak hozzájuk.

Wendtlanti német logopédus „nyelvi fája” igen szemléletesen mutatja be a nyelv elsajátításához szükséges támogató kommunikáció összetevőit, szerepét és helyét a nyelvfejlődés folyamatában. Nem véletlenül vált ez a modell és a hozzá kapcsolódó nyelvi fejlődést támogató szülői kommunikációs csoport olyan népszerűvé egész Németországban. Egyértelművé tette a hozzátartozók számára, hogy a környezet pozitív és negatív irányba is befolyásolhatja a velünk született, öröklött, szerzett, konstitucionális feltételeket.

Olyan ismereteket, tudást és módszert nyújt át a szülőknek, amelyek birtokában tudatosabban, kompetensebben, így sikeresebben befolyásolhatják tipikus gyermekük töretlen nyelvi, kommunikációs fejlődését.

A modellben az elsajátított nyelvi kompetencia és performancia (a nyelv értésének és használatának képessége és maga a használat) a kifejlődött *nyelvi fa*, amelynek növekedése természetesen attól is függ, hogy milyen tápanyagdús az a talaj (a társadalom, a kultúra, a közvetlen környezet), amelyben megfogant, él és fejlődik. A nyelv, a beszéd, a kommunikáció csak akkor képes a fejlődés útján megindulni, ha az ehhez szükséges gyökerek (alapok)

segítette ebben a ráhangolódással, jelzései értelmezésével.

Ma már tudományosan is bizonyított, hogy ez az „egymásra találás” a születés előtt kilenc hónappal kezdődik. A magzattal történő kommunikáció, az úgynevezett *magzatyelvi*, már a méhen belüli életben is lehetővé teszi, hogy az anyja (környezet) és a magzat kapcsolatba lépjen, kommunikáljon egymással. Bizonyított, hogy a hallószerv kifejlődése előtt bőrérzékelésen keresztül, utána a hallószerve segítségével reagál a külvilág akusztikus ingereire. Így lehet ezen a csatornán keresztül kapcsolatba lépni vele. Ezért nem éri, érheti teljes „meglepetésként” a jól halló újszülöttest az őt körülölelő nyelvi és akusztikus in-

teremti az alapvető bizalmat a gondozó személye és a környezet iránt. Ez a kialakult érzelmi biztonság, a bizalom, a lehető legjobb készütség az ismeretek, a tapasztalatok, az információk befogadására, feldolgozására, tehát a gyermek fejlődésének támogatására. Az ilyen környezet nyitott a magzat, az újszülött, a csecsemő, a kisgyermek kommunikációs jelzéseire észlelésére, felfogására, értelmezésére: a magzatyelvre, az újszülött sírására, hangadásra, nevetésre, gagyogásra, rámutatásra, a kilenc hónapos kor körül megjelenő *előszavak* (úgynevezett protoszavak) és az egyéves korban kialakuló valódi, már tényleges jelentéssel bíró mondatértékű *szavak* (holofrázisok) észlelésére. Az anya a jelzéseket értelmezi, levonja belőlük a szituációnak, a tapasztalatainak megfelelő következtetéseit. Így tanulja meg, hogy az aktuális kommunikatív üzenetnek milyen, általa feltételezett szándéka lehet. Egyre sikeresebb lesz az újszülött, a csecsemő éhségének, kellemetlenség érzetének vagy unalmának egyaránt sírásban történő kifejezésére adott „cselekvéses” válaszokban: akkor eteti, ha éhes, akkor nyugtatja, ha nyugtalan, akkor játszik vele, ha a baba unatkozik, és akkor teszi tisztába, ha az valóban szükséges. A „vélt” kommunikációs szándék egyre sikeresebb felismerése olyan „társas játék”, amelynek szabályait közösen, egymásra figyelve alakítják ki. Ha mindenki eléri eredeti szándékát, akkor a csecsemő (akinek fájós hasára a mamája nem „ráet”, hanem sírásából kikövetkeztette a fájdalmát megszünteti) és az anyja (aki a „jó anya” érzet birtokába juthat, ha csecsemője már nem sír, sőt kiegyensúlyozot-

A sikeres kommunikációt támogató tényezők	A sikertelen kommunikációt előidéző tényezők
A gyermekkel történő kommunikáció valódi kommunikációs helyzetekben zajlik, a felnőtt kihasználja vagy megteremti ennek lehetőségét.	A felnőtt a gyermekkel történő kommunikációban csak a helyes ejtést akarja a gyermekből „kicsikarni”. Ebben az utánmondási kényszerben elveszik a kommunikációs szándék és cél, mert a partner csak a formára, és nem a tartalomra figyel.
„Korrigált visszajelzés” A gyermek hibázásai a felnőtt nem a gyermek hibáira (artikulációs, nyelvtani), hanem a nyelvi közlés szándékára, tartalmára koncentrálnak. A természetes kommunikációs helyzetet kihasználva „javításként” a helyes beszédmintát mutatja fel.	Az anyanyelv használatának állandó javítása és kritizálása, amely elveszi a gyermek kommunikációs kedvét, mert a beszédhelyzetekben állandóan csak a hibájával szembesítik, amely számára azt üzeni, hogy nem tud a környezeti elvárásoknak megfelelni.
A gyermekkel történő kommunikációt örömtelivé teszi, így segíti a kommunikációhoz kapcsolódó jó érzet kialakulását.	Az állandó javítások (önmagá és mások előtt) megszegyenülést eredményeznek, amelynek pszichés következményei nemcsak a nyelvi fejlődésre vannak negatív hatással.
A sikeres kommunikáció teljes odafigyelést igényel (ne foglalkozunk mással, miközben a gyermek beszél hozzánk, vagy mi beszélünk hozzá!). Forduljunk felé, vegyük fel vele a szemkontaktust, hogy éreze, fontos, amit mond, érdekel bennünket az, amit ki akar fejezni, meg akar osztani velünk.	A kommunikáció során a partner a gyermek beszédét állandóan félbeszakítja, mintha nem lenne fontos a mondanivalója, és ő saját maga sem. Ezzel anulálják a megnyilvánulásait, nem veszik figyelembe a jelenlétét.
A felnőtt nyújtson megfelelő, követésre méltó beszédpéldát artikulációban, tempóban, hangerőben, érthetőségben, és mindezzel segítse a nyelvi közlés megértését.	A dajkanyelv (gügyögés) kizárólagos használata a kommunikációban a gyermek számára helytelen, nem követésre méltó mintát hordoz magában.
A felnőtt a gyermeki közlés tartalmára, szándékára, céljára próbáljon figyelni, ne annak formai oldalára!	Amennyiben a partner csak a beszéd megvalósulásának alaki módjára figyel, csak a formai tökéletességre koncentrálnak, akkor elveszik a közlés tartalma, mindaz a cél és szándék, amiért a kapcsolatot indítványozták. Ez kommunikációs zavart eredményez a beszédpartnerek között!

Azon tényezők, amelyek pozitív, illetve negatív irányba mozdíthatják el a gyermeki kommunikációt a környezet támogatási stratégiájának megfelelően FEHÉRNÉ – SOÓSÉ (2010) NYOMÁN

léteznek, és a „tápanyagokat” magukba is szívják, azaz működőképesek. Ezek az alapok az agy érettségét (vagyis az idegrendszeri készültségét), az ebből fakadó értelmi- és mozgásfejlődést, az érzékszervek és a hozzájuk kapcsolódó észlelési, érzékelési folyamatok (többek között a tapintás, látás, hallás) kialakulását, valamint az emocionális foglalkozást magukba. A gyökerek, az idegsejtek közötti kapcsolatok kialakulásán és a külvilágtól kapott ingerekre adott válaszokon keresztül, a szenzomotoros integrációban kapcsolódnak össze. Ez teszi lehetővé az érzékszervek által közvetített eltérő információk feldolgozását, összekapcsolását, integrálását is. A gyökérzethez tartozó hangadási képesség (sírás, gagyogás) fejlődését is a környezetből fakadó verbális és nem verbális kommunikációs impulzusok befolyásolják (az ábrán ezt az életet jelentő locsolóvíz szimbolizálja). Ezek a környezetből eredő impulzusok az odafigyelésben, a

beszédkészletben, a szemkontaktusban, valamint a valódi kommunikációra való törekvésben, és semmiképpen sem a mechanikus ismétlésre kényszerítő kapcsolatban öltenek testet.

Amennyiben mindezek a feltételek megteremtődnek, akkor megindul a fa fejlődése, elindul a törzs növekedése: a beszédmegértés és a beszédkezdés kialakulása. Ebből bomlik aztán majd ki, ágazik el a lombkorona, és alakul ki a fa/nyelv valódi formája, nagysága, minősége: az artikuláció, a szókincs és a grammatika. Mindezek nagyságát, bőségét, minőségét a környezetből származó „napfény” megléte, annak ereje, intenzitása is befolyásolja. Az a gyermek mondható szerencsésnek, akit a körülölelő környezete olyan szeretettel, elfogadással, melegséggel „támogat”, amely optimális fejlődését biztosítja a meglévő nyelvi és nem nyelvi képességeinek, készségeinek. Az ábrán megrajzolt szerepet (napfény) szimbólum többféleképpen értelmezhető: ez lehet növekedést előse-

gítő, de lehet akadályozó is. A hideg, elutasító (nincs szeretet, elfogadás, megértés, pl. hideg, elhanyagoló, autoriter, ráhagyó stb.) vagy a túlzóan féltő, fojtó (túlgondoskodó, aggódó, overprotektív stb.) környezet, nevelési attitűd késleltetheti, megállíthatja, sőt visszaeséseket, zavarokat is előidézhet nemcsak a nyelvi fejlődésben. A folyamat érzéketlenül hasonlítható ahhoz a kiváló táptalajba ültetett csemetéhez, amelyik megáll a fejlődésben, mert csak hideg, napfény nélküli, vagy túlzóan perzselő éghajlat veszi körül, mert gondozói nem vették figyelembe (nem tudták vagy negligálták) az optimális növekedési igényeihez szükséges napfényt és vizet.

Ma már a funkcionális MRI-felvételek tudományosan is képesek alátámasztani ezeket az állításokat. A külvilág ingereinek fizikai nyomai láthatóak az agyműködésben: az elhanyagolt gyermekek homloklebenyi agytevékenysége kimutathatóan renyhébbek.

FEHÉRNÉ KOVÁCS ZSUZSANNA